

UOT 82.0: 83

YOHAN VOLFQANQ HÖTENİN YARADICILIĞINDA İSLAMİ BAXIŞLAR**MƏRDANLI HUMAY HÜSEYNBALA qızı***Sumqayıt Dövlət Universiteti, laborant**e-mail: merdanli77@mail.ru*

Açar sözlər: dünya ədəbiyyatı, ədəbi irs, qərb mütəfəkkirləri, dini-mənəvi dəyərlər, islama münasibət.

Millətləri millət edən və yaşadan ünsürlərin önündə onların dini və milli baxımdan dəyər qazanmış inancları və adət-ənənələri gəlir. Cəmiyyətin fərdləri üçün daim güc qazanma və qürur duyma qaynağını təşkil edən bu məfhumlar son dərəcə həssaslıqla qorunması zəruri olan mənəvi sərvətdir. Hər nə şəkildə olursa-olsun, onların təhrif edilməsi və ya onlara laqeyd münasibət göstərilməsi, nəticə etibarilə, cəmiyyəti uçuruma aparar. Hətta o cəmiyyət maddi mədəniyyətin ən yüksək səviyyəsində də olsa, nəticə dəyişməz. Tarixin müxtəlif səhifələrinə baxsaq, dövrünün ən yüksək sivilizasiyasını yaratmış, lakin dini-mənəvi dəyərləri unudaraq arxa plana keçirdiyi üçün çökmüş neçə-neçə millətin acınacaqlı aqibətlərinin şahidi olarıq.

Dünya mədəniyyətində və ədəbiyyatında islamın yeri və rolu danılmazdır. Qərbdə və xristian dünyasında tanınan və sayılıb-seçilən minlərlə müəllif var ki, islama sayğı və ehtiramla yanaşıb, bu dinin mütərəqqi ideyalarının bir növ təbliğatçısına çevriliblər. Təəssüf ki, “Eynsteyn müsəlman olub” formatında yaranan düşüncələr, islama həqiqi qiymət verən dahilərdən xəbərsiz qalıb. Qərbdə islam dəyərləri qarşısında öz heyranlığını gizlətməyən dahi yaradıcı insanları ən öndə olanlarından biri Y.V.Hötedir. Professor Ə. Ağayev Hötenin Şərq dünyasına bəslədiyi böyük məhəbbət və sevgidən bəhs edərkən yazır ki, “onun fikirləri ona görə diqqətəlayiqdir ki, Höte onları təsadüfi söyləməmiş və ya hər hansı bir əhval-ruhiyyənin təsiri altında yazmamışdır. Ədibin həmin fikirləri Şərq ədəbiyyatını və Şərq xalqlarının tarixini uzun müddət və dərindən öyrəndikdən sonra gəlib çıxdığı nəticələrdir” [1,138].

Bütün ömrünü Höte şəxsiyyətini və yaradıcılığını araşdırmağa sərf edən Katherine Momzen Höte haqqında qələmə aldığı araşdırmalardan birində müsəlmanları riqqətə gətirən kiçik bir əhvalat nəql edir. Guya Höte ömrünün sonlarına yaxın daha çox islama meyillənib, ərəb əlifbasını və “Qurani-Kərim”i daha dərindən mənimsəməyi qarşısına məqsəd qoyubmuş. Hətta Hötenin islam dinini qəbul etməsiylə bağlı düşüncəyə qapılanlar var idi. Buna səbəb onun Qərb ziyalılarını ilahi varlıq haqqında bilgisizlikdə suçlaması, islama isti münasibət göstərməsi və onu araşdırması idi. Y.V.Hötenin islama olan münasibətini, onu xristian dinindən daha üstün tutmasını dostlarına və öz yaxınlarına yazdığı məktublarla müəyyən etmək olar.

O, uca Allahın hər bir insanın həyatının hər anında var olduğunu, ən adi məişət hadisələrində belə özünü xüsusi işarələr və ibrətlər şəklində göstərməsi fikrini Reymerə yazdığı məktubunda belə qeyd edir: “İnsanlar dərk edə bilmədikləri və xoşbəxtlik anında tam mənası ilə təzahür edən bütün naməlum qüvvələri təsadüf adlandırırlar. Lakin bu təsadüf deyil. Bu ən kiçik hadisədə belə öz böyüklüyünü göstərən və duyulmadan hər yerdə mövcud olan Allahdır”. Belə işarələrdən biri kimi o, qarşısında duran işin arxasınca getdiyi zaman mindiyi karetin sınımasını misal göstərərək bunu qarşıdakı məqsədə çatmaq üçün inadkarlıq göstərməmək barədə xəbərdarlıq kimi qəbul edir. Bu hadisə də onun Tselterə ünvanladığı məktubunda göstərdiyi bir nümunədir.

Onun həyatının ayrı-ayrı dövrlərində bu mövzuda yazmış olduğu məktublar 1995- ci ildə Veymar şəhərində Şeyx Əbdülqadir əl-Murabitin rəhbərliyi altında bir qrup tədqiqatçı alim tərəfindən öyrənilmiş və sonda şairin müsəlman olduğu barədə fitva verilmişdi. Hötenin tarixi sənəd sayılan qeyd və oçerklərində rast gəldiyimiz “Vahid Allaha inam həmişə insanın ruhunu dincəldir; Allahın 99 sifətini əhatə edən adlarını zikr etmək məqsədilə Muhəmmədi (yəni müsəlman) təsbəhini

çevirmək özü-özlüyündə ən gözəl dua növüdür” fikirləri bu fitvanın haqlı olaraq verilməsi fikrini yaradır. Şairin düşüncə gedişini hərtərəfli və dərinlən anlamaq üçün onun xristianların və müsəlmanların müqəddəs kitablarına olan münasibətini öyrənmək və ya ən azından dəqiqləşdirmək lazımdır.

Bibliya kitabında olan məzmun ümitsizliyi və bütöv mətnin ana xəttinin dolaşlıqlığı ən azından ilk baxışdan belə görünür- anlaşılmayan mətnin redaktəsi oxunuşu daha da çətinləşdirir. Bəzi qeydlərdə Hötenin Bibliyada göstərilən ziddiyyətlərin əksinə olaraq, coşqu ilə Quranın əsl, korlanmamış, sambalı mövzusunə çox bağlı olması və ona fərqli münasibəti, onun hələ 23 yaşında ikən “Qurani-Kərim”i D.F.Meqerlinin almanca tərcüməsində oxumasına, bununla kifayətlənməyərək altıncı surəni özü latıncadan tərcümə etməsinə və elə bu illərdə “Məhəmməd” adlı dram əsəri üzərində işləməsinə gətirib çıxarmışdır:

1 - Göyləri və yeri yaradan, zülmətləri və nuru var edən Allaha həmd olsun! (Bu dəlillərdən) sonra kafir olanlar hələ də (bütələri) öz Rəbbinə tay tuturlar.

2 - Sizi palçıqdan yaradan, sonra da əcəlinizi təyin edən Odur. Onun dərgahında (Qiyamət günü üçün də) bəlli bir əcəl vardır. (Bunu bildikdən) sonra siz yenə də şübhə edirsiniz.

3 - O həm göylərdə, həm də yerdə (ibadət olunan Tək) Allahdır. O, gizləndə saxladığınızı da bilir, aşkarda etdiyinizi də. O, sizin nə qazanacağınızı da bilir [2,124].

Sonrakı illərdə Məhəmməd peyğəmbər haqqında alman tədqiqatçıları tərəfindən yazılmış kitabları və Qurani-Kərimin digər tərcümələrini də diqqətlə oxumuş, özü bu mövzuda şeirlər və tədqiqat əsərləri yazmışdır. Onun bu sahədə çoxlu sayda əsərlər yaratması, təkallahlılıq ideyasına, islama, peyğəmbərin həyatına dönə-dönə müraciət etməsi və bu mövzuları böyük sayğı və hətta məhəbbətlə qələmə alması heç də təsadüfi deyil. Xristianlığa tənqidi münasibətini gizlətməyən Y.V.Hötenin islama bu qədər böyük maraq göstərməsinin çox ciddi əsasları vardır. Qərb mütəfəkkirlərinin islama münasibətdə iki fərqli mövqeyinin səbəbini araşdırarkən bu sualın Y.V.Höteni də düşündürdüyünü və buna ən yaxşı cavabın da məhz onun tərəfindən verildiyini görürük. O, “Məhəmməd” əsərində islamın əsaslarının və “Qurani-Kərim”in səthi, yoxsa dərinlən öyrənilməsindən asılı olaraq, ona münasibətin də müxtəlif olduğunu vurğulayır: “Bütün bunlar əvvəlcə bizi özündən itələyir, uzaqlaşdırır, sonra bizi cəlb edir, heyrləndirir və nəhayət ona hörmət-izzətlə yanaşmağa məcbur edir ” [4.int.res.] .

Hötenin islam dininə olan sevgisi xəstəxanada müalicə alan Herderin ziyarətindən və D.F.Meqerlinin alman dilinə tərcümə etdiyi Quranla tanışlıqdan sonra başlamışdı. Höte Herderə “O qədər gözəl və hikmətli sözlər söyləyirsiniz ki, bunların hardan qaynaqlandığı mənə çox maraqlıdır” – deyər, müraciət edir. Herder ona ərəbcə yazılı bir kitab göstərərək: “Əgər alman millətinin qaynaqlandığı belə bir kitab olsaydı, kim bilir, nə böyük ədiblər və şairlər yetişdirərdi”- deyir. Herderin göstərdiyi bu kitab “Qurani-Kərim” idi. Bundan sonra Höte Herderə “Qurani-Kərimi” oxuyacağına söz verir. Çox keçmədən Herderə yazdığı məktubun sonunda bu sözləri yazır: “Qurani-Kərim”də Hz. Məhəmmədin etdiyi kimi dua etmək istəyirəm: “Ya Rəbbi, mənim daralan köksümü genişlət...” [4.int.res.].

İslamın Höteni təsirləndirən ikinci özəlliyi qismət anlayışıdır. Məlum olduğu kimi islam insanın başına gələcəklərin əvvəlcədən ilahi varlıq tərəfindən idarə edildiyini və insanın alınə yazıldığını vurğulayır. Allahın iradəsi qarşısında isə insanın təslim olmaqdan başqa çarəsi qalmır. Məhz bu düşüncə Hötenin bütün varlığı ilə qəbul etdiyi bir düşüncədir.

Hötenin yaradıcılığında mühüm yer tutan “Qərb-Şərq divanı” yaranan dövrdə artıq Yohan fon Rebinderin və K.E.Elsnerin Məhəmməd haqqında monoqrafik tədqiqatları və Quranın Corc Şeylin ingilis tərcüməsi əsasında Teodor Arnoldun alman dilinə etdiyi tərcümə məlum idi. Sadalanan ədəbiyyatların hamısı bir daha alman şairinin islama olan marağını və onun vasitəsilə hətta sufi poeziyasını dərk etməsinə təsdiq edir. Din haqqında danışılan qeydlərə müraciət edək.

Höte belə yazırdı: “Dinin əsl dəyəri haqqında əsrlər keçəndən sonra, onun törətdiyi fəsadlar əsasında danışmaq olar. Məsələn: Yəhudi dini həmişə islahedilməz, inadkar xarakter və eyni zamanda fərasət və bacarıq yayır, Məhəmmədin dini isə öz tərəfdarlarından ağır qurbanlar tələb

etmir. Kiçik bir əməli yerinə yetirdikləri üçün hər istəklərinə nail olurlar. Lakin bu inam çox bariz şəkildə onların ruhunda cəsurluq və dini vətənpərvərlik hissi oyadır [3,226].

İlk növbədə diqqəti məhz yəhudi dini ilə Məhəmmədin dininin müqayisəsi cəlb edir. İkincisi şair Məhəmməd dininin fərqliliyini hər mömin kəsdə dözümlülük və sarsılmazlıq, igidlik və özünə inam oyatmasında görür. “Qapalı havasızlıq” ifadəsi altında hər insanın Allah qarşısında hiss etdiyi “qorxu” nəzərdə tutulur. Lakin bu qorxu eşqin elementinə tabedir. Məhz bu sevgi insanda səbir sözünün mənalarından biri hesab edilən igidlik, sarsılmazlıq və məqsədə doğru yönəlmə hisslərini möhkəmləndirir.

Ey (libasına) bürünüb sarınan (Peyğəmbər)!

Qalx (qövmünü Allahın əzabı ilə) qorxut!

Öz Rəbbini uca tut!

Libasını təmizlə!(Nəfsini günahlardan pak tut!)

(Əzaba səbəb olacaq) pis şeylərdən uzaqlaş!(Bütləri tərk et!)

(Etdiyin yaxşılığı) çox bilib başa qaxma!(Heç kəsə minnət qoyma!)

Rəbbinin yolunda(Rəbbinin rızasını qazanmaq üçün bu yolda sənə üz verəcək bütün çətinliklərə) səbir et! [3.227]

Onun müsəlman dinini qəbul etməsinə hər kəsi ümidləndirən daha bir fakt isə həyatla vidalaşdığı anda sinəsində ərəb əlifbası ilə yazılan “W” – işarəsi- yəni “Allah” sözü olmuşdur.

70 yaşı tamam olduğu ildə Höte Peyğəmbərə (s) Quran endirilən gecəni – Qədr gecəsini lazımı səviyyədə qeyd edəcəyi barəsində yazırdı: “Heç kəs bu kitabın möhtəşəm gerçəkliyinə şübhə edə bilməz. Bu kitab əbədi olaraq əzm və qüdrət rəmzi olaraq qalacaq.

Ob der Koran von Ewigkeit sei?

Darnach frag ich nicht

Ob der Koran geschaffen sei?

Das weiß ich nicht!

Daß er das Buch der Bücher sei,

glaub ich auch Mosleminen –Pflicht

Yaradılmışdır mı əzəldən Quran?

Bu haqda bir o qədər anlamım yoxdur.

Kitablar kitabıdır əzəldən Quran,

mənsə müsəlmanam,həqiqət budur [4.int.res.].

Bizim dövrümüze qədər Höte və Şillerin Veymardakı arxivində 1771-1772-ci illərdə Müqəddəs Quranın öyrənilməsinə səbəb olan “Divan”ın yaradıcısının – Şirazinin əlyazmaları saxlanılmışdır. Şiller və onun həyat yoldaşı Hötenin Veymar hersoqunun ailəsi və qonaqları üçün İhammerin alman dilinə tərcümə etdiyi Quranı oxuduğuna şahidirlər (Şillerin Knebeluta məktubu). Höte Müqəddəs Quranın gözəl və möhtəşəm mətninə, onun dərin mənəvi-fəlsəfi mənasına valeh idi. O, ilk növbədə Allahın təkliyinə diqqət yetirirdi. Bu, şairin Müqəddəs Quranın xüsusi ayələrinin alman dilinə etdiyi ilk tərcümələrindən məlumdur. Höte ayələr seçəndə elələrini seçirdi ki, bu ayələr təbiətin, təbii varlıqların Tanrı qanununun nişanəsi olduğunu, bu varlıqlarda Allahın qüdrətinin əks olduğunu insana öyrədə biləcək ayələr olsun. Höte yazırdı: “Biz hər kiçik şeydə belə Allahın var olduğunu görməliyik” və bu haqqda “Bəqərə” surəsinin həşəratlar barəsində 26-cı ayəsini misal gətirir: “Əlbəttə, Allah (Quranda) ağcaqanadı və ya ondan daha böyüyünü misal gətirməkdən çəkinməz. İman gətirənlər bunun öz Rəbbi tərəfindən bir həqiqət olduğunu bilirlər, kafirlər isə: “Allah bu məsələ ilə nə demək istəyir?”- deyirlər. Allah bununla (bu məsələ) bir çoxlarını zəlalətə salır, bir çoxlarını isə doğru yola yönəldir. Allah yalnız fasiqləri zəlalətə düçar edir” [4.int.res.].

Çarlz Darvindən tutmuş Nyutona qədər bir çox böyük elm adamlarına ilham verən, şeirlərinə yüzlərlə mahnı bəstələnən Höte ömrünün son dönəmlərində Qurani-Kərimi dəfələrlə oxumuş, Hafizin divanı ilə tanış olmuşdu. Ömrünü Vaymarda, xəstə yatağında başa vuran Hötenin son sözü “daha gur işiq” olmuşdur.

Aparılan tədqiqatlara əsaslanaraq belə nəticəyə gəlmək olar ki, Höte həm islam, həm də xristian dininin müğəddəs kitabını yüksək qiymətləndirərək, onlar arasında bir fərqi aydın görürdü. Əbədi Kitab sayılan Quranın mətni yaranışından, Məhəmməd Peyğəmbərə Allahın əmri ilə nazil olan andan, heç bir dəyişikliyə uğramamış, o, müxtəlif redaktələr zamanı əlavələrlə ağırlaşmamış, demək olar ki, korlanmamış qalmışdır. Avropaya ilk modern şeir gətirən, alman dilinin böyüklüyünü təcəssüm etdirən insanların qəlblərində Allahı və onun Rəsulunu (s) tanımaq istəyini oyadan Avropanın böyük şair və mütəfəkkiri Yohan Volfqanq Höte müasir Avropanın ilk müsəlmanlarından olmuşdur.

1995-ci ildə onun adı islam hüquq çərçivəsində, ölümündən sonra Muhammed Yohan Wolfgang von Goethe şəklində dəyişdirilmişdir. Qoy Həzrət Muhəmmədin (s) peyğəmbərlik missiyasının gerçəkliyini qəbul və təsdiq edən şair, müsəlmanlar arasında Mühəmməd Yohan Volfqanq Höte kimi tanınsın!

Elmi yeniliyi: Məqalədə dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Yohan Volfqanq Hötenin islam dininə münasibəti, onun islami baxışları araşdırılmışdır. Y. V. Hötenin müsəlmançılığa yüksək məhəbbətindən, onun islami ideyalardan bəhrələnməsindən, həyatına dair bir sıra faktlardan ətraflı bəhs olunmuşdur.

Tətbiqi əhəmiyyəti: Məqalədən Azərbaycan -alman ədəbi əlaqələrinin öyrənilməsində, dünya ədəbiyyatı ilə bağlı mənbələrin araşdırılmasında istifadə oluna bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağayev A. Nizami və dünya ədəbiyyatı. Bakı: Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı, 1964, 170 s.
2. Qurani-Kərim. (ərəb dilindən tərcümə edənlər Z.Bünyadov və V.Məmmədəliyev). Bakı: Azərneşr, 1992, 713 s.
3. Novruzov R. Bədii tərcümənin nəzəriyyəsi və təcrübəsi. Bakı: Mütərcim, 2011, 256 s.
4. deyerler.org/ Höte və islam.

РЕЗЮМЕ

ВЗГЛЯДЫ НА ИСЛАМ В ТВОРЧЕСТВЕ ИОГАНА ВОЛЬФГАНГА ГЁТЕ

Мəрданлы Г. Г.

Ключевые слова: мировая литература, литературное наследие, западные мыслители, духовные ценности, отношение к исламу.

В статье говорится об отношении И.В.Гёте к исламу, к Пророку Магомеду. Подчеркивается, что Гёте является одним из первых поэтов, признавших и подтвердивших миссию пророка Магомеда действительной.

SUMMARY

ISLAMIC VIEWS IN THE LITERARY ACTIVITY OF YOHAN VOLFGANG GOETE

Mərdanlı H. H.

Key words: world literature, literary heritage, west thinkers, religion, moral values, attitude to islam.

The article deals with the great Germany poet Geete's attitude to Islam and Mohammed Paygambar. According to the investigation we can say that Y.V.Goete was the first European poet who accepted and proved Hz. Mohammad's Paygambar mission.

Daxil olma tarixi: İlk variant 16.12.2015
Son variant 27.09.2016